

bi od časa do časa pokazali njegovi obrisi, da se ne bi od časa do časa zaslišalo iz njega zvonjenje kakor iz potopljene Vinete. »Če so zvonovi, je tudi križ. Ali je tudi to resnično?« vprašuje Velnar. »Tudi«, odgovarja Klara Viny s sugestivnim, svetniškim glasom. »Velik, ogromen križ leži pokopan v globinah vaše duše. Nanj je razpet Kristus in trpi za vas, da vas reši.« V Velnarju torej krščanstvo ni umrlo, živelo je podzavestno naprej, čeprav je razumsko likvidiral z njim. Kar moti naš dr. Velnarju, je dejstvo, da se je po odpadu docela zaveroval v namišljeno idiliko družine in ni očitvidno niti poskušal, da bi na porušenem svetu svojega katolicizma zgradil nov, pozitiven nazor o življenju. In to bi bilo pri filozofsko tako razgibanem duhu bolj razumljivo, kakor duhovna lenobnost in pubertetna zaverovanost v nezvesto ženo. Dejanja prav za prav v drami ni, kar jo rešuje, je izredno fin in pronicav dialog, ki mu ne manjka globine, izrazne jasnosti in celo virtuoznosti. Zanimiv zaradi svoje iskrenosti je Velnarjev razgovor z monsig. Cirilom, preden se poslovi od duhovniškega stanu in cerkve. Da je tudi drugod govoril iz Cajnkarja bolj umetnik in filozof in nekoliko manj teolog, bi drama na svoji pomembnosti in kvaliteti precej pridobila.

S tem zaključujem pregled naše povojne meščanske drame. Mogoče sem to ali ono dramo, ki je bila v teh letih igrana kjer koli na Slovenskem, izpustil. Tako na primer najnovejšo meščansko dramo zelo plodovitega in vztrajnega Ivana Mraka »Stari Rimljan«, ki pa je žal nisem imel prilike videti in bom govoril o njej in Mraku o kakšni drugi priliki. — V glavnem, mislim, sem zajel vsa, če ne pomembna, pa vsaj po svoji problematiki zanimiva dela. Včasih sem se zamudil ob avtorju, ki je kvalitativno slabši, dalje, kot bi pričakovali, včasih premalo ob avtorju, ki je pomembnejši. Toda manjša kvaliteta še ne govori za to, da bi v delu ne bilo problemov, o katerih je potrebno govoriti obširneje. Drugo vprašanje: ali je mogoče biti docela objektivni? Vsaka kritika, pa naj se še tako bori za objektivnost, je nazadnje vendarle izraz osebnih doživetij, ki jih ima kritik ob tem ali onem delu, kakor je izraz lastne osebnosti vse, kar človek počenja. S svojo razpravo sem hotel v prvi vrsti opozoriti na snovi, probleme, tematiko, ki jo je naša povojna dramatika obdelovala, obenem pa nekoliko poživiti zanimanje za domačo dramatsko produkcijo, ki je danes precej mrtvo. Hotel pa sem tudi pokazati, kako površno je včasih naš dramatik razumel problematiko našega življenja in kako diletantsko jo je največkrat obdeloval. Brez teoretičnega in kritičnega razpravljanja menda tudi slovenska dramatika ne bo mogla pognati v polnejše življenje, zato je ostra in negativna kritika boljša nego molk.

Opomba: To zadnje poglavje svoje razprave sem moral zaradi prepričlega prostora nekoliko skrajšati v primeri z onimi, ki so bila objavljena v prejšnjih številkah.

MIHAIL JURJEVIČ LERMONTOV

ŽIVLJENJEPISNA SKICA — MILE KLOPČIČ

Smrt Puškina, ki je bil smrtno zadet v dvoboju leta 1837, je bila hkrati rojstvo pesnika Lermontova, tedaj dva in tridesetletnega korneta v huzarskem polku telesne garde v Peterburgu. V peterburški družbi so se namreč širili prepisi pesmi, naperjene proti ravno tej visoki družbi, češ da je namenoma pognala pesnika v smrt; pesem jih imenuje »rablje svobode, genija in slave, nadute potomce očetov, ki so se proslavili s podlostjo«, prihuljence prestola, za katere ne velja zakon, a ki jih bo kaznovalo nebo. Pesem je napisal Lermontov, mlad oficir, ki je bil med tovariši priljubljen in spoštovan, a v boljših družbah osovražen zaradi svoje strupene ujedljivosti. Razburjenje je bilo veliko; neka dama, kajpada »odlična«, je tak prepis pesmi opremila z naslovom »Poziv k revoluciji« in ga poslala samemu

carju, ki mu je bila pesem baje celo všeč, češ: »Verzi so lepi in pravični; že zaradi njih lahko spregledamo Lermontovu vse druge nespametnosti!« — toda »naduti potomci podlih očetov« so vendarle dosegli, da je bil Lermontov kaznovan. Le zavzemanju vplivnih pesnikovih sorodnikov in pesnika Žukovskega, prestolonaslednikovega vzgojitelja, je uspelo, da je bila kazen kolikor toliko mila: premestitev na Kavkaz v neki dragonski polk. Poslovilno slavlje, ki so mu ga hoteli prirediti tovariši, je komandant prepovedal. Lermontov je prišel spet na Kavkaz, ki ga ni videl že od svojih otroških let, ko ga je tja vodila babica na zdravljenje, in ki je bil njegova velika ljubezen vse življenje.

Davni predniki Lermontova so bili škotski Lermonti, ki se omenjajo že v zvezi z Macbethom; tudi škotskega barda 13. stoletja Thomasa of Erceldouneja, ki je nosil ime Learmont in ki ga je opeval W. Scott v svoji baladi »Thomas the Rymer« (Tomaž Rimač), je naš pesnik imel za svojega prednika. Početnik ruske lermontovske veje je bil Jurij Learmont, Škot, ki je bil l. 1613. od Rusov ujet in je v Rusiji tudi ostal, se odlikoval v bojih in bil od vladarja nagrajen z velikimi posestvi. Njegov sin se je že popolnoma porusil in tudi svojemu priimku je pritraknil rusko končnico. Ugledna in bogata rodbina pa je kasneje propadala in oče pesnika Lermontova, Jurij Petrovič, je bil le še navaden oficir, ki je živel v skromnih razmerah, bil sicer dober, a lahkomišeln in nagle jeze. Upokojen je živel na svojem posestvu Kropovka v Tulski guberniji. V soseščini je živel bogata veleposestnica Arsenjeva s svojo edinko Marijo, ki je postala proti volje svoje matere žena Lermontovu in mu 15. oktobra 1814 v Moskvi rodila sina Mihaila. Tudi sinovo rojstvo ni spremenilo razmerja zakoncev, ki ni bilo srečno. Ko je bilo Mihajlu tri leta, je mati, ki je stalno bolehalo, umrla. »Ko sem bil star tri leta, sem poznal pesem, ob kateri sem jokal; zdaj se je ne spominjam več, a vem, če bi jo zaslišal, bi se zjokal ko nekda. Pela mi jo je pokojna mati.« Tako je zapisal Mihajl v svoj otroški dnevnik. Otrokova babica Arsenjeva, ki nikoli ni marala Jurija Petroviča, je hčerino smrt očitala zetu, mu vzela otroka Mihajla ter ga odvedla na svoje posestvo v Vasiljevsk. Nežni otrok je bil pogosto priča hudim preprirom med svojo babico in očetom, katerega je imel rad, a je smel to ljubezen pokazati le, če je bil z očetom sam, kar pa mu je uspelo le redkokdaj, ker ga je babica takoj skrila, kakor hitro je prišel zet na obisk oziroma na prepir. Ko je oče zagrozil, da bo sina ukral, je babica odpotovala z Mihajlom na svoje posestvo Tarhani v penzenski guberniji. Otrok niti omeniti ni smel več očeta vpričo babice, ki ga je hotela vzgojiti popolnoma po svoje. Oče se je moral vdati, saj obubožan še od daleč ni mogel nuditi sinu tega, kar mu je lahko nudila babica. Le na redke obiske je prihajal, a ti obiski so bili muka za vse tri. Šele smrt Jurija Lermontova (1831) je storila tem mukam konec.

Tedaj je bilo Lermontovu že 16 let. Kako so te razprtije vplivale na fanta, ki je podedoval materino rahločutnost, je videti iz njegovega razvoja. Očeta je ljubil, a je moral to ljubezen skrivati in lagati. Živel je samotno, najgloblje doživlja je moral skrivati globoko vase in se na zunaj kazati drugačnega. Babica ga je seveda ljubila, ljubila čez mero, ga razvajala in vzgajala v prepričavanju, da je nekaj izrednega. To je zbudilo v njem oholost in tudi tisto ujedljivost, ki mu je ostala vse življenje in mu je prinesla mnogo sovraštva in celo smrt.

V otroških letih je bil Lermontov pogosto bolan in zato mnogo sam; postal je tih in zgodaj zrel. Že s štirinajstim letom je menda več besed napisal v stihé kakor pa jih izmenjal z ljudmi: od leta 1828 do 1832 — torej od 14. do 18. leta starosti — je napisal okrog 300 pesmi, 15 epov, 3 drame in 1 novelo. V vseh isto mračno razpoloženje trpeče duše, skoraj v vseh so videti vplivi Byrona (zanj ga je

navdušil moskovski domači učitelj Anglež), Puškina, Hugoja, Schillerja — toda čustvo je povsod pristno, saj je med njimi nekaj pesmi, ki spadajo med njegove najboljše (»Angel«, 1831!). V neki pesmi pravi šestnajstletnik sam: »Ne, nisem Byron, sem nekdo drug, kot on sem romar, preganjan od sveta, a z rusko dušo.« Vendar je Byron odločilno vplival nanj. Vladimir Spasovič je ta vpliv definiral takole: »Brez Byrona in njegovega vpliva bi postal Lermontov mogoče pomemben pesnik ne previsokega poleta in ozko narodne smeri, ki bi se z mnogimi koreninami trdno držal domačih tal in bi bil zato postal ljudski in priljubljen. Pod Byronovim vplivom je postal Lermontov pesnik zelo visokega poleta, a kozmopolitičnega kova, mogoče brez korenin, a s silo svojega genija tako mogočen, da pol stoletja po njegovi smrti nihče od kasnejših pevcev ni smel podedovati njegove čarobne lire — vsi so pritlikavi grički ob tem pesniškem Kazbeku.«

Kako je zaradi svojih razmer zgodaj dozorel in kako je doraščal v njem pesnik, ki bi dosegel zavidno višino tudi brez tako močnega vpliva, kažejo tudi zapiski v dnevnik, ki ga je pesnik vodil že v zgodnjih letih s silno skrbnostjo in vestnostjo. Za primer naj navedemo zapisek, ki ga je vpisal v dnevnik »8. julija 1830, ponoči«:

»Kdo mi bo verjel, da sem poznal ljubezen že v svojem desetem letu? — Bili smo z večjo družbo v kavkaških toplicah: babica, tetka, sestrične. K mojim sestričnam je zahajala neka dama s svojo hčerko, deklico devetih let. Videl sem jo. Ali je bila lepa, ne vem, a njena podoba mi je ostala v duši vse do zdaj. Ljubka mi je, sam ne vem, zakaj. Nekoč sem stopil v sobo. Zagledal sem njo in sestrično, kako sta se igrali z lutkami. Srce mi je vztrepetalo, noge so mi odpovedale. Jaz takrat še pojma nisem imel o ničemer, in vendar je bila to silna strast, čeprav otroška; bila je to resnična ljubezen; nikdar več kasneje nisem tako ljubil. O, ta trenutek prvega vztrepetanja strasti mi bo mučil duha vse žive dni! In tako zgodaj... Smejali so se mi in me dražili, ker so mi na obrazu opazili razburjenje. Tiho sem ihtel, brez razloga; želel sem jo videti, a kadar je prišla, nisem hotel ali pa me je bilo sram stopiti v sobo, o njej govoriti nisem hotel in zbežal sem, če sem slišal njeno ime (zdaj sem ga pozabil), kakor da sem se bal, da bosta razbijanje mojega srca in moj drhteči glas izdala ljudem skrivnost, ki je sam nisem razumel. Ne vem, kdo je bila, od kod, in še danes si ne upam vprašati po tem: mogoče bi me pobarali, kako se spominjam nečesa, kar so vsi že davno pozabili; ali pa bodo morda poslušali mojo izpoved in pomislili, da se mi blede in da tega nikdar ni bilo — to pa bi me bolelo... Plavolaska, bistre sinje oči, neprisiljenost v vedenju — ne, ničesar podobnega nisem več videl od tedaj — ali pa se mi tako dozdeva, ker nisem nikdar tako ljubil kakor takrat... Kavkaške gore so mi svete!... In tako zgodaj: z desetimi leti! O, ta uganka, ta izgubljeni paradiz mi bo mučil duha vse žive dni! Včasih mi je čudno pri srcu, smejal bi se nad to strastjo, a mnogo pogosteje mi je, da bi jokal. Pravijo (Byron), da zgodnja strast označuje dušo, ki bo ljubila lepe umetnosti. Mislim, da mora biti v taki duši mnogo muzike.«

Lermontova je babica zaradi bolezni (škrofuloznost, rahitis, ki mu je pustil krive noge za vse življenje) že kot otroka večkrat vodila na Kavkaz na zdravljenje v tamošnjih toplicah. Tako je zgodaj spoznal kavkaške gore in jih vzljubil; postale so njegova »pesniška domovina«, ki jih je opeval v mnogih pesmih in ki je mednje postavil dejanje mnogih svojih največjih pesnitev in svojega edinega obsežnega, mojstrskega proznega spisa, »Junaka našega časa«, prvega ruskega psihološkega romana. »O sinje gore kavkaške, ve ste čvale mojo mladost, nosile me na svojih divjih hrbtih, ovijale ste me v oblake, ve ste me naučile ljubiti nebo in odtlej

sanjam le o vas in o nebu. Vi prestoli narave, pred katerimi se razpuhte viharni oblaki ko dim!» — piše šestnajstletni pesnik.

Leta 1827 se je babica preselila z vnukom v Moskvo, ker je moral fant v šolo. Učili so ga domači učitelji: neki Grk, nato Francoz, ki je fanta navdušil za Napoleona, Anglež, ki ga je seznanil z Byronom in Shakespearom, njegova vzgojiteljica pa je bila Nemka. Lermontov je tako dobro obvladal nemščino, da je ne le prevedel nekaj Goethejevih in Heinejevih verzov, ampak je celo sam napisal nekaj pesmi v nemščini in francoščini. Od 1828 do 1830 je obiskoval »Univerzitetni plemenitaški penzjonat«, v katerega učnem načrtu sta bili v prvi vrsti literatura in estetika in katerega so bili obiskovali mnogi pomembni pesniki (Žukovskij, Gribojedov). S pesmimi je sodeloval v dijaških listih, veselo se je udeleževal raznovrstnih zabav, izletov, plesov — in bral, bral. V svoji knjižnici je imel Byrona, Shakespeara, Milтона, Coopra, Scotta, le Sagea, Voltaira, Rousseauja, La Harpeja, Beaumarchaisa, Cheniera, Chateaubrianda, Barbiera, Balzaca, G. Sandovo, Hugoja, A. de Vignyja, A. de Musseta, Lessinga, Klopstocka, Goetheja, Schillerja in Heineja. A najbolj sta vplivala nanj Puškin in Byron. Francoske literature ni prav posebno cenil. (»Kakšna škoda, da je bila moja njanja Nemka in ne Rusinja — nobenih narodnih pesmi nisem slišal: gotovo je v njih več poezije kakor v vsej francoski literaturi.«)

Leta 1830 se je vpisal na filozofsko fakulteto moskovske univerze (»moralno-politični oddelek«). S sošolci se je družil le malo, bil je molčeč, vase zaprt, sedel je sam v kakšnem kotu predavalnice, sklonjen nad knjigo, ne da bi se zmenil za študente in pogosto niti za profesorje. Sošolci ga niso imeli radi, a govorili so vsi, da je imel dobro dušo in da jih je nekaj nepojmljivega in skrivnostnega vabilo k njemu. Profesorjev ni maral; v svoji muhavosti in drznosti, a morda s pravico je trdil, da mu njegova lastna knjižnica, polna sodobnih spisov, pove več kakor profesorji. Podobne stvari jim je povedal tudi v obraz, se spril za sleherno krivico, ki jo je po njegovem storil predavatelj temu ali onemu slovstvenemu mojstru. Od domačih mu je bil zlasti Puškin nedotakljiv. Že to ga je spravilo pogosto v prepir, saj mnogi literarni učenjaki še tedaj niso videli v Puškinu nič posebnega. Verjetno, da je bil podoben spor vzrok nenadnega odpotovanja Lermontova v Peterburg (junija 1832), kjer je hotel študije nadaljevati. Toda na tamošnji univerzi mu moskovskih semestrov niso hoteli priznati in tako se je Lermontov — hoteč se čim prej osamosvojiti — nenadoma premislil in vpisal v konjeniško šolo: v dveh letih bo oficir, torej prost in ne tako odvisen od babice ko doslej.

V šoli sami se kajpada ni počutil dobro. Tu je bilo še manj tovarišev, s katerimi bi se lahko družil in govoril o zanj zanimivih stvareh — bili so po duhu mnogo nižji od Lermontova, kar jim je ta pogosto tudi dal pod nos s svojim neusmiljenim posmehom. Na skrivaj je pisal svoje pesmi in jih skrival pred tovariši, podal pa se jim je s pisanjem neznanskih kvant v gladkih stihih. Po teh pesmih, ki jim je v svetovni literaturi malo enakih, je bil Lermontov bolj znan kakor po svojem resnem umetniškem delu. Prešlo je v tradicijo huzarskega polka telesne garde, kamor je bil Lermontov uvrščen novembra 1834 kot kornet, da so oficirji in podoficirji prepevali te opolzko-okrogle popevke, ki pa so pesniku mnogo škodovale. Nihče ni pričakoval od njega umetniških del; kar jih je že imel, jih je skrival. V teh peterburških letih je živel posebno življenje: časa je imel na pretek in izrabljaj ga je za zabave: jahanje, popivanje, obiskovanje nočnih lokalov, spletnje afer in škandalov. Tu se je še bolj naučil kazati se na ven drugačnega, kakor je bil v resnici. Babica mu je šla pri tem s svojo ljubeznijo na roke: poslala mu je trojko, dva kočijaža in potrebno služinčad in še po 2.500

rubljev vsak tretji mesec. Lermontov je najel stanovanje v Carskem selu s prijateljem Stolipinom in živel res kot junker. Da visoki družbi, v katero ga je mikalo in kamor je tudi prišel, ne bo imponiral kot pesnik in tudi ne kot član stare plemiške rodbine, to je vedel; zato se je dalje pretvarjal.

Za njegova peterburška leta in za početje Lermontova je njegov roman s Katarino Suškovo tako značilen, da ga je treba navesti. S Suškovo se je seznanil že na deželi in se zagledal vanjo, a ona ga ni marala. V Peterburgu sta se spet srečala in začel ji je dvoriti, toda z določenim načrtom, da se ji »maščuje«. V nekem pismu je Lermontov sam odkrito napisal: »Videl sem, da ima vsakdo na tem svetu kakršenkoli piedestal: premoženje, ime, naslov, zveze... Videl sem: če mi uspe zainteresirati koga zame, bodo drugi sami od sebe postali name pozorni, sprva iz radovednosti, potem iz zavisti. Spoznal sem, da se bo gdč. S. kaj lahko kompromitirala, če se bo trudila okrog mene. In tako sem jo kompromitiral, kolikor je bilo mogoče, ne da bi bil kompromitiral tudi sebe...« Igral je zaljubljenca, jo pridobil, ji na samem govoril vroče na srce, v družbi pa je bil do nje visok in hladan, samo da bi ljudje mislili, kako je on ne mara in kako ona leta za njim. Tako jo je smešil, nazadnje pa ji je celo sam poslal anonimno pismo, v katerem jo »iskren prijatelj« svari pred »nevarnim mladeničem M. L.« — in poslal je pismo tako, da je prišlo v roke njenim sorodnikom. »Dobro sem se maščeval za solze, ki mi jih je pred petimi leti iztisnila koketnost gdč. S. Vendar še nisva bot. Ona je mučila srce otroka, jaz pa sem udaril le samoljubje stare kokete.«

Prava ljubezen Lermontova pa je bila že izza moskovskih časov njegova sestrična Varvara Lopuhina. Vračana ta ljubezen ni bila, a Lermontov je ni pozabil do smrti. Varja je videla v njem le prijatelja iz otroških iger, tudi o pesmih, ki jih ji je posvečal — pač najlepše, kar jih njegovih govori o prijateljstvu in ljubezni — najbrže ni vedela nič. Njej je sprva posvetil tudi svoje glavno pesniško delo, pesnitev »Demon«. Ko se je Varja l. 1835 omožila z N. F. Bahmetjevim, ga je to »izdajstvo« silno zadelo; njegovo srce tega ni nikoli prebolelo.

Napisal je v peterburških letih precej, poleg pesmi tudi pesnitve »Bojar Orša«, »Saška« in »Hadži Abrek«, ki je tudi prva objavljena stvar Lermontova. Napisal je dramo v verzih »Maskerada«, ki jo je večkrat predelal, a ni mogel ustreči do kraja ne cenzorju ne gledališkemu ravnatelju. Tiskana je izšla šele po pesnikovi smrti, tudi vprizorjena je bila, a se ni mogla obdržati na deskah. Zdaj jo ruska gledališča pogosto igrajo.

Preokret v pesnikovem življenju je bilo leto 1837. S svojo pesmijo »Na smrt Puškina« je na mah zaslovel in bil pregan na Kavkaz, na »njegov Kavkaz«. Potovanja po kavkaških gorah, razgledi z njegovih višin, mogočnost teh skladov, novi ljudje — vse to ga je ozdravilo na telesu in duši. »Gorski zrak je zame balzam. Spleen je vzel hudič; srce razbija, prsi dihajo globoko — ničesar ne pogrešaš v takem trenutku; samo sedel bi in gledal vse življenje... Napravil sem si že načrt za popotovanje v Meko, v Perzijo itd.« — piše prijatelju Rajevskemu.

Tu na Kavkazu je končal svojo slavno »Pesem o carju Ivanu Vasiljeviču, njegovem mladem opričniku in pogumnem trgovcu Kalašnikovu«, daljšo pesnitev, napisano v tako pristnem tonu narodnih pesmi, da je ostala do danes v ruski literaturi brez vrstnice. Belinskemu je bila ta pesnitev »dokaz krvnega sorodstva, ki veže pesnikovega duha z duhom ljudstva... Če vzameš pesnitev še tako strogo pod lečo, ne najdeš v nji nobene besede, nobene črte, nobenega stiha, nobene slike preveč ali premalo, nobenega slabotnega mesta; vse je nujno potrebno in močno.« Iziti bi morala pesnitev v literarni prilogi »Ruskega invalida«, a cenzura ni do-

volila objave zaradi vsebine pesnitve in zaradi avtorja, ki je bil nekaj mesecev pred tem pregnan. Toda Žukovskij je posegel v vso stvar s svojo besedo in dosegel preklic prepovedi. Pesnitev je izšla, toda avtor je bil podpisan samo z — v.

Že jeseni 1837 je babica po svojih dobrih zvezah dosegla, da je car preklical pregnanstvo njenega vnuka in spomladi 1838 je bil naš pesnik spet v Peterburgu. Objavljal je zdaj pogosteje svoje pesmi in pesnitve, l. 1839 tudi že dve poglavji iz kasnejšega »Junaka našega časa«. Končal je tudi pesnitev »Demon«, ki se je v prepisih že širila med ljudmi. Objaviti je pesnik še ni poizkušal, ker še ni bil do kraja z njo zadovoljen. S to svojo poglobitveno pesnitvijo se je bavil od svojega 15. leta pa do smrti. Ko bi bila morala nekaj mesecev po njegovi smrti iziti, je položila nanjo cenzura svojo neblago roko in tako se je zgodilo, da je to mojstrsko delo izšlo prvič tiskano v — Berlinu l. 1856.

Lermontov je postal po svojem delu znan v literarnih družbah, mnogi so ga že proglašali za Puškinovega naslednika. Sam pa se v Peterburgu ni počutil dobro. »Prosil sem za polletni dopust — odbito; za 28 dni — tudi odbito; za 14 dni — veliki knez je odbil tudi to prošnjo. Najnesrečnejši človek sem na svetu... Prosil sem, naj me spet premeste na Kavkaz — tudi to so odklonili; niti tega nočejo, da bi me tam pobili...« A rešitev je prišla: februarja 1840 se je na nekem plesu spril s sinom francoskega poslanika, Ernestom de Barantesom. Sledil je dvoboj brez hudih posledic, toda Lermontov je bil kaznovan s štirimi tedni zapora in potem spet premeščen na Kavkaz, kjer se je s presenetljivo hrabrostjo odlikoval v bojih s Čerkezi. Bilo je, kakor da išče smrti: stal je na čelu »komande glavorezcev«, ki je prodirala izpred glavne kolone, se borila samo s hladnim orožjem in ni prizanesla nikomur. Ni mu šlo za slavo ali odlikovanje, šlo mu je bolj za razvedrilo, za vznemirjenje in samopozabo.

Januarja 1841 je dobil Lermontov daljši dopust in dovoljenje, da ga sme preživeti v Peterburgu. Nameraval se je rešiti vojaške suknje popolnoma in se posvetiti ves le slovstvenemu delu, toda niso mu hoteli ustreči. Silno so mu zamerili že to, da je že dan po prihodu v Peterburg šel na domači ples h grofici Voroncovi - Daškovi, kjer so bili tudi člani carske rodbine. Visoka družba je vihala nosove ob »drznosti pregnanca«, ki še ni bil do kraja amnestiran, a se »sili« mednje. V Peterburgu je preživel tri mesece na dopustu, ki so mu ga že enkrat podaljšali; ko je tudi podaljšani dopust potekel, je Lermontov ostal, nadejajoč se, da ga bodo odpustili. Toda aprila 1841 je dobil strog ukaz, da mora v 48 urah zapustiti prestolnico. Ločitev je bila težka, bil je že utrujen od večne nestalnosti in preganjanja, želel si je miru, samo miru. Prijatelj njegov, knez Odojevskij, mu je izročil za spomin svojo staro knjigo za zapiske z naročilom, da mu jo mora vrniti vso popisano s pesmimi. Dve leti nato mu je knjigo vrnila — tuja roka, in res je bilo vanjo vpisanih tucat zadnjih, najzrelejših pesmi Lermontova, med njimi tudi »Sam samotni stopil sem na cesto...«, »Sen« in »Ne, zate moje srce...«, ki jih objavljamo v prevodu na drugem mestu. Najbolj nenavadna je pač »Sen«, o kateri je rekel V. Solovjov, da gre za sanje v tretji potenci. Pesnik se vidi v sanjah umirajočega, hkrati vidi, kako umirajoči sanja, vidi tudi obraz one, ki se sanja mrtvemu in katera vidi v sanjah njega umirati. A vse to še ni dovolj: pesem se je pokazala kot preroška vizija, ki se je nekaj tednov po tistem, ko je bil pesnik to pesem napisal, dejansko izpolnila.

Na Kavkazu se je namreč Lermontov kratko malo ustavil v Pjatigorsku, zdraviliškem in letoviškem kraju. Preživel je tu nekaj lepih dni, imel je tu že od prej mnoge znance, našel pa je tudi svojega tovariša iz vojaške šole, majorja Nikolaja Martinova, dobrodušnega, a silno nadutega človeka. Bil je tiste vrste človek, ka-

kršne je Lermontov tako rad smešil in se jim rogal vpricho družbe. Martinov se je tu oblačil po čerkesko, si bril glavo, si privezoval na srebrn pas dolgo bodalo — da bi s to originalnostjo ugajal damam. Lermontov, ki je bil dober risar, ga je karikiriral in te karikature so krožile po mestu z napisom »gorec z velikim bodalom«. Ko je na neki večerni zabavi zagledal majorja Martinova in dejal damam »Montagnard au grand poignard«, je Martinov stopil k njemu in mu divji dejal: »Kolikokrat sem vas že prosil, da ne zbijajte svojih dovtipov pred damami!« Plesali so dalje. Lermontov je rekel: »Ce n'est rien; demain nous serons bons amis.« Na koncu zabave je Martinov znova prosil pesnika, naj vendar neha s svojimi šalami, toda Lermontov ga je zavrnil: »Namestu praznih groženj rajši kaj stori. Dobro veš, da nisem še nobenega poziva (na dvoboj) odklonil!«

In Martinov mu je poslal naslednji dan svoja sekundanta. Dvoboj je bil 28. julija na vznožju gore Mašuk. Do 5. popoldne se je Lermontov z manjšo družbo prijateljev še zabaval v bližnjem Železnovodsku. Ob 7. zvečer je bil dvoboj. Ko je Lermontov dvignil pištolo navpik, je Martinov ustrelil. Lermontov je zadet padel ko pokošen. »Niti za rano se ni utegnil prijeti, kakor to običajno store ranjenci«, je pripovedoval knez Vasiljčikov, sekundant. Po novejših odkritjih bi do pravega dvoboja sploh ne bilo prišlo, streljala bi bila v zrak. Toda ko je Lermontov prišel do barijere, je dvignil pištolo v zrak in dejal na ves glas, da ga je slišal tudi Martinov: »V tega bedaka sploh ne streljam!« Tedaj je Martinov zavrnil zadnji pomislek, pomeril je in ustrelil. Lermontov se je zgrudil mrtev. Tedaj se je vsula z neba huda nevihta z grmenjem in treskanjem. Do 11. zvečer so prijatelji stražili v nalivu ob pesnikovem truplu, preden je prišel voznik in so truplo odpeljali v mesto. Pokopali so ga v Pjatigorsku. Duhovnik, ki je opravil službo božjo z dovoljenjem komisije, ki je preiskovala zadevo dvoboja, je bil dve leti kasneje po denunciaciji kaznovan na globo in pismeno se je moral obvezati, da »v bodoče takim samomorilcem ne bo izkazoval cerkvenih časti«.

Truplo Lermontova so na carjevo dovoljenje leta 1842 prepeljali na babičino posestvo v Tarhani in ga pokopali v rodbinsko grobnico.

Tako je bilo burno, trpljenja in razočaranj polno življenje velikega pesnika Mihajla Lermontova, čigar 125 letnice rojstva se je oktobra meseca spominjal ves kulturni svet. Dopolnil ni niti 27. leta, pisal je od svojega 14. leta, vse pomembnejše stvari je napisal zadnja štiri leta: od Puškinove smrti do svoje. A njegovo delo je ogromno: če ne štejemo odlomkov in osnutkov, je napisal okrog 400 pesmi, okrog 25 pesnitev, 5 dram in 7 povesti. Mnoge teh stvari so iz njegove zgodnje mladostne dobe, še nedognane ter so nam le priča njegovega razvoja in osamosvajanja; ostale stvari pa so mojstrovine, ki bodo s svojo lepoto in globokostjo večno živele.

GOVOR O LITERATURI

MAKSIM GORKIJ — D. JAVER

Kaj je privedlo evropsko literaturo do nemoči, ki jo je pokazala v XX. stoletju? Ljubosumno in gostobesedno so branili svobodo umetnosti, svojevoljnost ustvarjalne misli, na vse mogoče načine so potrjevali možnost izrednega življenja in razvoja literature, njeno neodvisnost od socialne politike. To potrjevanje je bila slaba politika, in prav to je neopazno privedlo mnogo pisateljev k temu, da so morali neizbežno zožiti krog opazovanja resničnosti, ločiti so se morali od širo-